

לחקק ולדפוס בתולדות ישראל

בתקופת המקרא

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

מחקרים בתולדות ישראל
בתקופת המקרא

מחקרים בתולדות ישראל בתקופת המקרא

לקט מאמרים

ליקט

מרדכי כוגן

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל
החברה ההיסטורית הישראלית
ירושלים

סדרת סוגיות בתולדות עם ישראל

מפרסומי מרכז זלמן שזר

מסת"ב 965-227-113-6 ISBN

Catalogue No. 185-380 מספר קטלוגי

כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר, תשנ"ז

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני
או מכני, לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב
מהמוציא לאור

סדר־מחשב: מרכז זלמן שזר; לוחות: מכון לאופסט - שלמה נתן
עימוד והדפסה: דפוס גרפית בע"מ, ירושלים

תוכן העניינים

עמוד

פתח דבר 9

א. ראשיתו של עם ישראל וההתנחלות

- 13 בנימין מזר - הרקע ההיסטורי של ספר בראשית
מתוך: הנ"ל, כנען וישראל, מוסד ביאליק והחברה לחקירת א"י ועתיקותיה, ירושלים
תשל"ד, עמ' 131-143
- 26 אברהם מלמט - ראשיתו של עם-ישראל - לחקר קדם-ההיסטוריה הישראלית
מתוך: הנ"ל, ישראל בתקופת המקרא, מוסד ביאליק והחברה לחקירת א"י
ועתיקותיה, ירושלים תשמ"ג, עמ' 3-23
- 47 נדב נאמן - מערך ערי-הממלכה הכנעניות בתקופת הברונזה המאוחרת ונחלות
שבטי ישראל
מתוך: תרביץ, נה (תשמ"ו), הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, עמ' 463-488
- 73 איתמר זינגר - ראשיתה של ההתיישבות הפלשתית בא"י וגבולה הצפוני של פלשת
מתוך: קתדרה, 43 (תשמ"ז), יד יצחק בן-צבי, עמ' 3-14
- 85 זאב ויסמן - מנהיגות כריסמטית ותקופת השופטים
מתוך: תרביץ, מה (תשל"ו), הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, עמ' 1-14

ב. תקופת הממלכה

- 101 אברהם מלמט - פרקים במדיניות-החוץ של דויד ושלמה
מתוך: הנ"ל, ישראל בתקופת המקרא, מוסד ביאליק והחברה לחקירת א"י
ועתיקותיה, ירושלים תשמ"ג, עמ' 195-222
- 129 בנימין מזר - סופר המלך דויד ובעיית הפקידות הגבוהה במלכות ישראל
מתוך: הנ"ל, כנען וישראל, מוסד ביאליק והחברה לחקירת א"י ועתיקותיה, ירושלים
תשל"ד, עמ' 208-221
- 143 בנימין מזר - ממלכת ארם ויחסיה עם ישראל
מתוך: הנ"ל, כנען וישראל, מוסד ביאליק והחברה לחקירת א"י ועתיקותיה, ירושלים
תשל"ד, עמ' 245-269
- 168 חיים תדמור - מלחמת סנחריב ביהודה: בחינות היסטוריוגרפיות והיסטוריות
מתוך: ציון, נ (תשמ"ה), החברה ההיסטורית הישראלית, עמ' 65-80
- 184 מרדכי כוגן - דת ופולחן בממלכת יהודה בימי ההגמוניה האשורית - עיון מחודש
מתוך: קתדרה, 69 (תשנ"ד), יד יצחק בן-צבי, עמ' 3-17

ג. גלות בבל ושיבת ציון

- Israel Eph'al – The Western Minorities in Babylonia in the 6th–5th Centuries B.C.: Maintenance and Cohesion
Orientalia, 47 (1978), pp. 74–90 מתוך: 201

- שרה יפת – ההיסטוריוגרפיה המקראית בתקופה הפרסית
 מתוך: ההיסטוריה של עם ישראל, שיבת ציון – ימי שלטון פרס, עם עובד, ירושלים
 תשמ"ג, עמ' 176–202, 324–325 218

ד. חיי הרוח והמחשבה

- יחזקאל קויפמן – ראשיתה ומחותה של האמונה הישראלית
 מתוך: מולד, יז (תשי"ט), חוברת 132, עמ' 331–338 249
- משה גרינברג – הנחות יסוד של החוק הפלילי במקרא
 מתוך: הנ"ל, תורה נדרשת, עם עובד, תל-אביב תשמ"ד, עמ' 13–37 257
- משה ויינפלד – התעוררות התודעה הלאומית בישראל במאה השביעית לפני סה"נ
 מתוך: ע"ז לדויד, החברה לחקר המקרא בישראל, ירושלים תשכ"ד, עמ' 396–420 282

ה. לשון וספר

- עמנואל טוב – היחס בין עדי נוסח המקרא לאור מגילות מדבר יהודה
 מתוך: בית מקרא, עז (תשל"ט), החברה לחקר המקרא בישראל והמחלקה לחינוך
 ולתרבות בגולה, עמ' 161–170 309
- אבי הורביץ – מוקדם ומאוחר בלשון המקרא – טיבה ואופייה של העברית
 המקראית המאוחרת
 מתוך: ספר זכרון לשושנה בהט, האקדמיה ללשון העברית, ירושלים תשנ"ז, עמ'
 15–29 319

ו. ארכיאולוגיה

- ישראל פינקלשטיין – אופיו של תהליך ההתנחלות
 מתוך: הארכיאולוגיה של תקופת ההתנחלות והשופטים, הקיבוץ המאוחד והחברה
 לחקירת א"י ועתיקותיה, תל-אביב-ירושלים תשמ"ז, עמ' 304–317 335
- A.F. Rainey – The Toponymics of Eretz-Israel
Bulletin of the American Schools of Oriental Research, 231 (1978), pp. 1–17 מתוך: 349

ז. היסטוריוגרפיה

- J.H. Tigay – The Evolution of the Pentateuchal Narratives in the Light
 of the Evolution of the *Gilgamesh Epic* 369

מתוך: *Empirical Models for Biblical Criticism*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1985, pp. 21–52

- 401 משה ויינפלד - **זרמים תיאולוגיים בספרות התורה**
מתוך: בית מקרא, מד (ותשל"א), החברה לחקר המקרא בישראל והמחלקה לחינוך ולתרבות בגולה, עמ' 10–22
- 414 יעקב ליוור - **המקרא והמקורות ההיסטוריים שבו**
מתוך: ההיסטוריה של עם ישראל, כרך שני: האבות והשופטים, עם עובד, תל-אביב תשכ"ז, עמ' 24–39, 311–312
- 432 יצחק אריה זליגמן - **יסודות איטילוגיים בהיסטוריוגרפיה המקראית**
מתוך: ציון, כו (תשכ"א), החברה ההיסטורית הישראלית, עמ' 141–169
- 461 אלכסנדר רופא - **ההיסטוריוגרפיה הנבואית**
מתוך: הנ"ל, סיפורי הנביאים, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, ירושלים תשמ"ג, עמ' 68–91
- 485 מרדכי כוגן - **שימוש כרונולוגי מכוון בספר דברי-הימים**
מתוך: ציון, מה (תש"ס), החברה ההיסטורית הישראלית, עמ' 165–172
- 493 חיים תדמור - **הכרונולוגיה של תקופת המלוכה**
מתוך: ההיסטוריה של עם ישראל, ימי המלוכה - היסטוריה מדינית, עם עובד, ירושלים תשמ"ב, עמ' 40–52, 223–225

פתח דבר

אסופת מאמרים זו מכנסת מבחר מייצג של דיונים בבעיות יסוד של תולדות עם ישראל בתקופת המקרא, שלא תמיד באו לידי ביטוי בסקירות הכלליות של התקופה. להלן תיאור קצר של מקצת העקרונות שהנחנו בבחירה זו.

חוקר הבא לשחזר את העבר הרחוק עומד בפני קשיים רבים, והמרכזי שבהם הוא מחסור בתיעוד. ימי בית ראשון אינם שונים מבחינה זו, למרות שמאורעותיו נסקרים בספרי המקרא. העדות המקראית הגיעה אלינו לאחר תהליך ארוך של ברירה, עריכה ומסירה במשך הדורות, ואי־אפשר להשתמש בה כמות שהיא. כמי שאמונים על המושכל הראשון של כל מחקר היסטורי: חקירת שתי וערב של העדים, בחרנו קבוצת מאמרים המדגימים דרכי מחקר שונות של הטקסט המקראי - ניתוח לשוני וסגנוני, הכרת רכיבי הספרותיים המגוונים וגישותיהם ההיסטוריוגרפיות.

לרוב אירועי התקופה המקרא הוא העדות האחת והיחידה, ואין בלתה. במחקר ההיסטורי, כמו בדין ובמשפט, "על פי שני עדים או על פי שלושה עדים יקום דבר". לכן, שומה על החוקר להיעזר בחומר התיעודי הרב שמן המזרח הקדום. לעתים העדות החיצונית ממלאת פער בסיפור המקראי או מבהירה את דיווחו הקצר, אך תרומתה החשובה יותר היא שילובן של תולדות ישראל בעולם שלתוכו נולד עם ישראל וממנו ינק רעיונות רבים עד שיצא לדרכו העצמאית. כמה מאמרים מדגימים כיצד שימוש מבוקר בגישה השוואתית זו מאפשר עמידה על המיוחד שבהוויה הישראלית הקדומה.

גם לארכיאולוגיה חלק בהבנה ההיסטורית, אם כי שתיקתו של הממצא הדומם - האבן והחרס, שהם פרי עמלם הבסיסי של הארכיאולוגים חושפי צפונות הארץ - נתונה תמיד לפרשנויות שונות. הסקר הארכיאולוגי, תחום מחקר חדש יחסית, מציב אתגר בפני לומדי קורות ישראל; עורכי הסקרים מציעים מודלים חברתיים־כלכליים חדשים, ואלה אמורים להסביר את תהליך ההתיישבות הישראלית בארץ כנען. גם לאלה יש מקום במעבדת ההיסטוריון, ולפיכך גם להם נמצא ביטוי בקובץ זה.

אנו מודים לכל המחברים, המוסדות והמו"לים אשר נתנו את הסכמתם להדפסת הפרקים בספר זה: מוסד ביאליק, החברה לחקירת ארץ־ישראל ועתיקותיה, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, יד יצחק בן־צבי, החברה ההיסטורית הישראלית, עם עובד, החברה לחקר המקרא בישראל, המחלקה לחינוך ולתרבות בגולה - ההסתדרות הציונית העולמית, האקדמיה ללשון העברית, הקיבוץ המאוחד, The American Schools of Oriental Research, University of Pennsylvania Press.

ראשיתו של עם ישראל וההתנחלות

הרקע ההיסטורי של ספר בראשית

מחקר ספר בראשית, על אוצר המסורות הכלולות בו, התקדם בדורנו הודות לשפע התעודות האפיגרפיות והגילויים הארכיאולוגיים, שהאירו באור חדש חזיונות ותופעות רבים בחיי התרבות של המזרח הקדמון בכלל ושל כנען בפרט באלף השני ובתחילת האלף הראשון לפני סה"נ. בעיות מבעיות שונות, הכרוכות במקורות הספר וזיקתם ליצירתם הרוחנית של עמי קדם, בלשון ובצורה הספרותית, ברקע החברתי, המשפטי והדתי ובתולדה העברית, נדונו בפירוט במספר רב של פירושים ומחקרים חדשים. מהם אציין במיוחד את האחרון, פרי-עטו של א"א ספיוור, שיצא לאור חודשים מעטים לפני פטירתו של החוקר הדגול. לעומת רוב החוקרים, הממשיכים לנקוט בשיטת בעלי תורת התעודות להסתעפויותיה השונות, המבוססת בעיקרה על ההנחה, שהספר הורכב מקטעי המקורות P ו-E, J – לפחות, תוך תהליך מסובך של פעולת סופרים, ניסו חוקרים שונים לפתח שיטות משלהם על אופיו, מקורותיו ודרכי חיבורו של ספר בראשית במסגרת ספרי התורה.² כך רואה בו מ"ד קאסוטו חיבור אחד ואחיד מלכתחילה, שנוצר לפי תוכנית מחושבת מראש, ומקורותיו הן מסורות שונות זו מזו במוצאן ואופיין. שלוקטו ונבחרו מתוך אוצר המסורות, שהיו רווחות בישראל.³ במידה לא פחותה חלוקות הדעות מן הקצה לקצה בכל הנוגע למקדמולמאוחר במסורות השקועות בספר בראשית ולהערכת הסיפורים על

1 E. A. Speiser, *Genesis* (The Anchor Bible; 1964)

2 ראה O. Eissfeldt, *Einleitung in das Alte Testament*³ (1964), pp. 250 ff.

3 מ"ד קאסוטו, מאדם ועד נח (תש"ד); מנח עד אברהם (תש"ט); *La questione della Genesi* (1934) – על שיטת האסכולה הסקאנדינאוית ראה H. S. Nyberg, *Oral Tradition* (1954). על שיטת האסכולה הגרמנית ראה M. Noth, *Überlieferungs-geschichte des Pentateuchs* (1948); G. von Rad, *Die Theologie der geschichtlichen Überlieferungen Israels* (1957). ועל זו של י' קויפמן – בספרו תולדות האמונה הישראלית ב (תש"ד). וראה גם G. Fohrer, *Introduction to the Old Testament* (1970), pp. 103 ff.

על העטיפה: שרטוט של טביעת חותם עברי מן המאה השביעית
לפסה"נ. שתי דמויות מעוצבות בסגנון אשורי. הגבר בצד שמאל מחזיק
בקשת ושלשה חיצים, וזה בצד ימין מושיט ידו לברכה. הכתובת, בכתב
עברי קדום: "שר הע(י)ר", אולי של עיר הבירה ירושלים.
מתוך: נחמן אביגד, בולות עבריות מימי ירמיהו, אודים מוצלים מארכיון תעודות, עמ' 29.

דאנאקוד 185-380